

KETTŐS HASZNÚ REPERTÓRIUM

Könyvtári Figyelő. Repertórium 1955–1974. Összeáll.: SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa. Bp. OSZK KMK-NPI. 1978. 465 p.

Voltaképpen örülhetnék: ez a repertórium minden tekintetben azokat az elveket és megoldásokat valósította meg, amelyeket két évtizede hirdetek, mégpedig magas színvonalon, átgondolt, részletesen kimunkált módszertani fogásokkal. Két fő részből áll: a tulajdonképpeni repertóriumból (*B i b l i o - g r á f i a*) és az egységes mutatóból (*I n d e x*). Az anyagközlés elve időrendi: a folyóirat egy-egy számán belül sorrendi. Ez a szerkezet ugyan a szakfolyóiratok repertóriumában nem a legmegfelelőbb, hiszen a könyvtártudomány tagozódása alkalmasabb szakrendül kínálkoznék, de éppen én – az időrend következetes híve – ez ellen sem szólhatok. A mutató is „eszményi”, ahogyan a *p e r m u t á l t i n d e x* első hazai fecs-kéjét köszöntve (Könyvtáros, 1970. 543.) magam tettem le a garast mellette.

Így tehát azt kellene írnom, hogy a Könyvtári Figyelőnek, a hazai könyvtártudomány elméleti folyóiratának a repertórium stílusosan a repertórium műfajának követendő mintáját is adja. A maga nemében persze valóban példás, gondos, a gyakorlatban is kitűnően használható ez a repertórium. Mégis, vannak aggályaim.

Az elsőt a repertórium rész (19–126.p.) és a mutató (137–460.p.) közötti aránytalanság (1:3) váltja ki. Talán egyszer – sok, jó példán – majd valaki kiszámítja, hogy mi az egészséges arány; becslésem szerint az 1:1 megoszlást aligha haladhatja meg. Mitől duzzadt meg így a mutató? A permutációtól. Szinainé elmondja a bevezetőben, hogy a mutatót számítógéppel akarták csinálni, de a viszonylag kis terjedeleme miatt ez gazdaságtalan lett volna. Erre ő kézi munkával utánozta a gépet: óriási erő- és időpazarlással a gép módjára készítette el a permutált indexet. Ahogy írja: „így kívántuk ugyanis bizonyítani, hogy hagyományos úton is előállítható – noha kétségtelenül fáradságosabb munkával – a megszokottól eltérő indexszerkezet”. Lehet, de minek?

A permutáció éppenséggel a gépi földolgozás természetes következménye. Előnyeihez képest válik jelentéktelenné hátránya: mechanikus (ezért sokszor fölösleges, formális) rendszőalkotása (minthogy mechanikusan minden szóból csinál rendszőt), és eredményeként a földuzzadt terjedelme. Ám ha nem élvezzük előnyeiket (gyorsaságát, az emberi munka, figyelem stb. kímélését), akkor fölösleges utánoznunk a hátrányait. Ha már emberi

aggyal és kézzel csináljuk a mutatót, akkor a permutáció elvét is hozzá kell igazítanunk a rugalmasabb emberi elme természetéhez: rostálnunk kell, elhagynunk a fölöslegest, pótolnunk a géptől elhagyottat; értelem szerint módosítanunk a gép mechanikus eljárásain.

Fölösleges például az *i n d e x l á n c* folytonos közlése, amely hihetetlenül megnöveli a terjedelmet. Teljesen elégséges volna a kézierőre alkalmazott permutációs módszerhez a rendszó közlése. A 133. lapon szereplő példánál maradva ez így festene:

FOGARASSY Miklós 71062

helyismereti munka 71062

együtműködés intézményekkel 71062

A negyediket, a H (= Magyarország) alá sorolható – éppen mert nem gép csinálja a mutatót, hanem bibliográfus – elhagynám, abból az egyszerű elvből kiindulva, hogy minden tétel, amely nem valamely külföldi országról szól, szükségképpen Magyarországra, a hazai viszonyokra vonatkozik, tehát ennek külön föltüntetése fölösleges. Hiányolom azonban ugyanezt a tételt a levéltárak és a múzeumok rendszó alatt. Ha az indexet gép csinálta volna, a cím lényeges (releváns) szavaiból mechanikusan kivetítette volna ezeket is: könyvtárak, levéltárak, múzeumok és a helyismereti kiadványügy. A bibliográfus – úgy látszik – mégsem tudta követni a gép teljességét; kivonatolta a címet: a levéltárak és a múzeumok összevonta (még szerencse, hogy utalót helyezett el a közgyűjteményi együtműködés alatt az együtműködés intézményekkel címszóra), s így ezeket el is tüntette. A levéltár elő sem fordul az indexben, a múzeum pedig csak más vonatkozásban. Szintúgy elsikkadt a tétel még egy jelentős tájékoztatása (információja), a helyismereti kiadványügy. A könyvtári kiadvány alatt sincs, a helyismereti címszó alatt sem. Helyismereti munka alatt ugyan szerepel Fogarassynak ez a cikke, de csak az együtműködés intézményekkel alosztás révén; egyébként a *g é p i m e c h a n i z m u s u t á n z á s a k é n t* ugyancsak két másik, hasonlóan az együtműködést (de általában) tárgyaló tétel is idekerült. Ha nem gép, hanem bibliográfus csinálja a mutatót, e hármat összevonja, és ezen belül valami szempont szerint rangsorolja.

A kérdések láncolatszerűen kapcsolódnak egymásba. Itt, a mutatónak a helyismereti munka címszava alatt, az együtműködést tárgyaló harmadik írásban, amelynek TUBA László a szerzője, találjuk Fogarassy Miklós nevét. Minthogy vezetékneve kisbetűkkel szerepel, tudjuk, hogy nem szerző. De a tételből (74010) nem derül ki, hogy Tuba László cikkéhez (A közgyűjteményi együtműködésről) mi köze Fogarassynak. Csak sejtjük, hogy Tuba hozzászól Fogarassy korábbi írásához (73056). Ez azonban nem megnyugtató. Elvként mondanám ki: ami nincs a címben vagy az annotációban, nem szerepelhet a mutatóban. Azaz: a bibliográfus (ezt nem tudja a gép!) az írás ismeretéből tömör annotációt ad a repertóriumban, s ugyanezeket a fontos (releváns) adatokat (információkat) tükrözteti a mutatóban. Ez a repertórium azonban egyáltalán *n e m a d a n n o t á c i ó t*. A 65056. sz. tétel (SZABÓ Ferenc: Szeged felszabadulásának bibliográfiája) az R (recenzió, ismertetés) jel révén elárulja ugyan, hogy itt nem Szabó Ferenc saját bibliográfiájáról van szó. De nem adja meg sem az ismertetett bibliográfia összeállítójának, Szabó Imrének, sem a kiadó Somogyi-könyvtárnak nevét, holott a mutatóban mind a kettő szerepel. Ez ugyan még mindig jobb, mintha egyáltalán nem szerepelne, mégis zavaró: nem érthető mindig pontosan az összefüggés (pl. hogy mi köze Szabó Imrének Szabó Ferenc ismerteté-

séhez), sőt számtévesztés (öt számjegy közül egyetlennek a hibája) esetén az összefüggés megtalálhatatlan, a mutatóbeli adat azonosíthatatlan.

Másik nagy aggályom a mutató tudatos vagy öntudatlan törekvése: az általánosítás, elvonatkoztatás, az egyedi jelleg elmosása. Ez szöges ellentétben áll a mutató természetével. A mutató akkor tölti be föladatát, ha minél kisebb egységekre tördeli, minél szűkebb fogalmi körű tárgyszavakra bontja le a repertórium föltárta való-ságot. Az általánosítás és a tág csoportokon belüli tagolás a szakrend sajátja. A Somogyi-könyvtárról utal a városi könyvtárra, holott fordítva helyesebb volna, annál inkább, mert a Somogyi-könyvtár 1973 óta megyei is. A helyismereti bibliográfiáról utal a bibliográfiára, ott pedig a sőkajta bibliográfia közül kell kiválasztani a helyismeretit. A mutatónak pedig éppen az egyedit kellene kiemelnie, s az általánosról utalnia az egyedire. Ez kétsze- resen megkönnyíti a keresést. Egyrészt ez a logikus és ez felel meg a magyar nyelv rendszerének is: helyismereti bibliográfia – ez jól körülhatárolt fogalom, aki érdeklődik kérdései iránt, így is keresi, a *h*-nál. A hátravetett jelzőjű, *i n v e r z* címszó erőltetett és magyartalan is. (Apróhirdetésben volt valaha szokás: „Liba, hízott, eladó”; magyarul ez is: „Hízott liba eladó!”) Tehát az utalással járó idővesztéstől megkíméljük a keresőt. Másrészt a mutató használatát csak nehezítjük, hogy az egyedi fogalmakat az általánosak alá gyűjtjük, s ott kényszerítjük a használót a különbségek megkeresésére. Nem egybegyűjteni kell a címszavakat, hanem szétszórni! Az általánosról kell utalni az egyedire, a kisebb egységre. Még barátunkat is nehéz fölismernünk a zsúfolt autóbuszon; rögtön észrevesszük, ha egyedül álldogál a megállóban. Ezt láttuk már a levéltár, múzeum (általánosítottan: közgyűjtemények, még tovább általánosítva együttműködés intézmé- nyekkel) címszavak kapcsán, de ugyanezt mutatja pl. a Szeged címszó is. Bonyolítja a dolgot, hogy így nincs is a betűrendben, hanem H (Magyarország) alatt található; ez megint nem az index természetének megfelelő megoldás, hanem a *s z a k r e n d i e l v b e l o p a k o d á s a* a mutatóba. A helyes az, ha a betűrend megfelelő helyén találom Szegedet, s az ide vonatkozó 7 tételre itt csak utal az index: egyetemi könyvtár, orvos- egyetemi könyvtár, Somogyi-könyvtár. Az elsőhöz négy, a másodikhoz egy, a harmadikhoz két tétel tartozik: ezeket a számokat a megfelelően, betűrend szerint szétszórt helyen lehet megadni.

Növeli a terjedelmet az olyasfajta *u t a l á s* is, mint amelyre példa lehet a 134. lapon bemutatott:

tűzesetek

→ elemi károk

Az elemi károk alatt kivonatos fordítást találunk A dokumentumok védelme a polgá- ri légoltalom keretében címmel (57041). (Légoltalom vagy polgári légoltalom alatt nem lelem.) Annotáció híján csak sejthetem, hogy (többek közt?) tűzkárról is esik benne szó. Egyszerűbb volna ilyen esetekben utalás nélkül mind a két helyen megismételni az azono- sító számot:

elemi károk 57041

tűzesetek 57041

Ezzel megkímélnénk a keresőt az újabb hely fölütésétől, és semmivel sem vennénk el több helyet, mint most. Sőt: az utalásnak a terjedelmes nyállal való jelölése (a szokott

egyenlőségjel vagy l. [lásd] helyett), a két szó külön sorba tördelése még tovább fogyasztja a helyet. Ugyanez vonatkozik a rokonértelmű szavak (szinonimák), az idegen szavak és a rövidítések kapcsán használt utalásra is. Az esetek többségében utalás helyett gazdaságosabb volna mind a papírral, mind a kereső idejével való takarékosság végett megadni magát az azonosító számot. Elvként mondanám ki, hogy utalás helyett ismételjük meg a lelőhelyet (tételszámot, azonosító számot), ha ez nem kerül több helybe, mint az utalás. Ez az adott tipográfia (betűnagyság, egy- vagy kéthasábos tördelés) körülményei között azt jelenti: annyi tételszámig, ameddig nem kíván a fősorolás újabb sort (tehát többnyire két-háromig). Csak ha ennél több tételszámot kellene megismételni, utaljunk inkább. Ez felel meg az utalás rendeltetésének (funkciójának), a takarékoságnak.

Ha utaljunk, akkor inkább az idegen szóról (analfabétizmus) utaljunk a magyarra (írastudatlanság), mintsem fordítva (135.p.). Megtakaríthatjuk a rövidítésjegyzéket, ha beolvasztjuk az indexbe (pl. SZOTEK = [A] Szegei Orvostudományi Egyetem Könyvtára).

Nem célszerű a mutató élőfejében rövidítést használni; ez szükségtelen takarékoság, hisz van ott hely elég. Viszont zavart kelt, mert nem tudja a kereső, hogy a b e t ű r e n d hogyan érvényes: a rövidített vagy a rövidítetlen alak szerint? Sajnos, ahogy nem várná: a rövidítéses alak szerint. Tehát a könyvtár nem az *ö*-nél, hanem a *t*-nél (ktár)!

Az írárok műfaji besorolását jelölő rövidítés is fölösleges a mutatóban. Ha egyáltalán szükséges ez a nagy munkát kívánó osztályozás, akkor is elég jelezni egyszerű, a repertórium részben.

Az azonosító szám, amely a szokottabb tételszám helyét tölti be, jó ötletnek látszik, hiszen első két jegye – leahyva az évszámból a századot jelző 19-et – tájékoztatást ad a megjelenés évről (55–74). De miért nem következetes a repertórium összeállítója, miért nem lépett egygyel tovább, és az azonosító szám másik felét miért nem választotta meg ugyanúgy, hogy ne maradjon öncélú, hanem ugyancsak tartalmazzon további adatot (információt)? Most az azonosító szám második része, három számjegy, az írásnak az évfolyamon belüli sorszáma. De ki kíváncsi erre? S ha tudom, mire megyek vele? Ellenben, ha ez a számcsoport az azonosítással együtt egyszersmind a lelőhelyet is megadja, két legyet ütünk egy csapásra: megtakarítjuk a repertóriumban a lelőhelyre való külön utalást, és megtakarítatjuk a használóval, hogy a mutatótól a repertóriumhoz lapozzon vissza, hiszen a mutatóban kapott – rövidített – számokból azonnal, közvetlenül fölülheti a folyóirat megfelelő helyét.

Azaz: az azonosító szám második része megadhatná az írás kezdő lapszámát. Szükségtelen ezt három számjegyűre kiegészíteni eléje tett nullákkal. Hasznosabb, ha az azonosító szám két részét valamely egyszerű írásjellel (törtvonallal, kettősponttal) vagy még inkább, egy leütésnyi térközzel választjuk el, egyben kapcsoljuk össze. A cikk befejezésének lapszámát könnyen nélkülözzük: a sorrendi közlés révén az utána következő cikk kezdő lapszáma általában fölvilágosítást ad az előző írás végéről.

Tehát pl. FOGARASSY Miklós idézett közleményének (71062) célszerűbb azonosító száma így festhetne:

71/278
vagy 71:278
vagy inkább 71 278.

1960-ig a lapszámozás folyóiratszámokként újratekázódott. Ez bonyolítja ugyan a dolgot, de nem teszi megvalósíthatatlanná a javaslatot. Pl. Sz. A. Borovoj A tájbibliográfia kérdései című cikkének a jelenlegi 55009 azonosító száma helyett ez lehetne:

55 2:6

(Közbevetőleg: a tájbibliográfia sem szerepel a mutatóban; utalóként sem.) Az azonosító szám első és második felének elkülönítésére azért is legcélszerűbb a térközzel történő kapcsolat, egyben elválasztás, mert ez a takarékosabb, a szemnek legjobban föltűnő, egyben ez felel meg helyesírásunk rendszerének is. Negyedszázada lesz, hogy érvényes A magyar helyesírás szabályainak 10. kiadása (1954), de még mindig nem veszik figyelembe azt a pontját (429. §.), amely szerint a négynél több jegyű számokat hátulról hármasával tagolni kell. (Az Új Könyvek azonosító számaiban is a könnyebb fölismerést szolgálná az évet jelző két számjegy után a térköz.) De figyelmen kívül hagyják a szabályok 424. pontját is: eszerint betűszókban a kétjegyű betűk második tagját is nagybetűvel írjuk: tehát OSZK, nem pedig OSzK (367–368.p.).

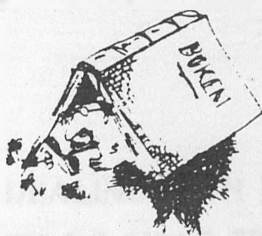
Annak a bibliográfiának, repertóriumnak, mutatónak vagyok híve, amelynek használata annyira egyszerű és magától értődő, hogy nem kíván terjedelmes magyarázatot, bevezetést a használatába, hanem kézbe véve megmutatja maga magát. Rohanó időnkben nem kívánhatjuk a keresőtől, hogy előbb elmélyedjen a keresés bonyolult fortélyai közt, s megtudja pl. hogy Szegedet nem az *Sz*, hanem a *H* alatt, mintegy tíz – közös *H* élőfejjel ellátott, tehát újabb eligazítást nem adó – lap végigböngészése után találja meg. Az egyszerűt, a természetest nem szabad mesterkéltén túlbonyolítani. E műhelykérdések részleteit éppen a Könyvtári Figyelő e repertóriuma kapcsán érdemes lesz szakmai körökben alaposabban megvitatni. A mutatózás a bibliográfiai munkának, így a helyismereti bibliográfiai és a repertórium-készítő tevékenységnek is, hovatovább a fejlődését gátló elvi és módszertani gondja.

Mindeddig egyoldalúan a Könyvtári Figyelő repertóriumáról mint kísérleti nyúlról beszéltem: a repertórium s főként a mutató néhány elméleti és gyakorlati kérdését vetve föl. Illendő azonban, hogy – bármi röviden – magáról a Könyvtári Figyelőről is szóljak, hiszen a lassan negyedszázados szaklap a kezdeti sokféleség után az utóbbi évtizedben megtalálta a könyvtári szaksajtóban a Magyar Könyvszemle és a Könyvtáros mellett sajátos arcélét: a könyvtártudomány elméleti folyóirata lett. 1955-ben Könyvtári

Tájékoztatóként indult, s jobbadán – alcíméhez híven – külföldi lapszemlét adott; 1958-ban lett Könyvtári Figyelő az OSZK módszertani osztályának kiadványaként. 1959-től az akkor megalakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ lapja; 1969 óta az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács is gazdája. Ettől kezdve szilárdultak meg rovatai, alakult ki mai jellege. Szinainé helyesen emeli ki SEBESTYÉN Géza, BARABÁSI Rezső és utoljára, de nem utolsósorban BÓDAY Pál szerkesztő-szervezői érdemeit.

Húsz év alatt gazdag szakirodalmat halmozott föl a Könyvtári Figyelő. A repertórium, reméljük, afféle Noé bárkája: megmenti a feledéstől e tudásanyag maradandó, időszerű hányadát, és ezzel ismét bekapcsolja a hazai könyvtártudomány és gyakorlati könyvtári munka vérkeringésébe. Ezért tartom kétszeres tanulságúnak ezt a repertóriumot: miközben egybefoglalja két évtized könyvtártani irodalmának javát, egyben alapot ad a repertórium műfajának tökéletesítéséhez is.

PÉTER László

A Chalmers University of Technology

könyvtárának útmutatójából